

УДК 343.2/.7

**ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИМИРЕННЯМ
ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПИТАННЯ**

Слінько Д. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Анотація Статтю присвячено розгляду теоретичних та практичних питань щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності у системі заходів кримінально-правового впливу. Надається аналіз кримінально-правової природи та сутності звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Розглянуто підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням, а також сформульовано рекомендації стосовно удосконалення механізму кримінально-правового регулювання, та підвищення ефективності кримінально-правового впливу на злочинність.

Ключові слова: звільнення особи від кримінальної відповідальності, примирення винного з потерпілим, відшкодування завданих збитків, кримінальне провадження, усунення заподіяної шкоди, добровільна відмова потерпілого, компроміс.

Аннотация Статья посвящена рассмотрению теоретических и практических вопросов об освобождении лица от уголовной ответственности в системе мер уголовно-правового воздействия. Дается анализ уголовно-правовой природы и сущности освобождения от уголовной ответственности в связи с примирением виновного с потерпевшим. Рассмотрены основания и условия освобождения от уголовной ответственности в связи с примирением, а также сформулированы рекомендации по совершенствованию механизма уголовно-правового регулирования, и повышения эффективности уголовно-правового воздействия на преступность.

Ключевые слова: освобождение лица от уголовной ответственности, примирение виновного с потерпевшим, возмещение причиненного ущерба, уголовное производство, устранение причиненного вреда, добровольный отказ потерпевшего, компромисс.

Annotation The article is devoted to theoretical and practical questions for the release of a person from criminal responsibility in the system of criminal law measures. The analysis of the criminal law of the nature and essence of exemption from criminal responsibility in connection with reconciliation of the guilty with the victim has been given. Considered the base and conditions for exemption from criminal responsibility in connection with reconciliation, as well as recommendations on improvement of the mechanism of legal regulation, and increase the efficiency of criminal law on criminality.

Key words: release of a person from criminal responsibility, reconciliation of the guilty with the victim, compensation for damages, criminal proceedings, the elimination of the damage caused, the victim's voluntary refusal, the compromise.

Відповідно ст. 46 КК України «Особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду». Із змісту цієї статті випливає, що звільнення винного від кримінальної відповідальності можливе за наявності таких умов:

- 1) вчинення цією особою злочину вперше.
- 2) цей злочин повинен бути невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості.
- 3) винний примирився з потерпілим. Примирення винної особи з потерпілим (потерпілими) належить розуміти як акт прощення її ним (ними) в результаті вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив, незалежно від того, яка зі сторін була ініціатором, та з яких мотивів. Головне при цьому є те, що потерпілий офіційно заявив про своє небажання притягувати конкретну особу до кримінальної відповідальності з будь-яких мотивів. Також слід мати на увазі, що потерпілим може бути не лише фізична особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди і яку визнано потерпілим відповідно до ст. 55 КПК України. В деяких випадках новим КПК України

визначено, що не треба приймати окремого процесуального рішення про визнання потерпілим, однак вважаємо, що це помилково. Потерпілий повинен бути визначений на підставі постанови органу досудового розслідування або ухвали суду [1, с. 16].

4) винний відшкодував завданих збитків або усунув заподіяну шкоду потерпілому (вибачився і компенсував у грошовій формі моральну шкоду, відшкодував вартість збитків, тобто майнову шкоду, своїми силами і за свої кошти відновив пошкоджені речі).

В основному судам дотримуватися порядку звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК України, не становить складності, але зустрічаються поодинокі випадки порушення законодавства. Наприклад, у зв'язку з ново виявленими обставинами, 4 травня 2013 року скасовано ухвалу Оболонського районного суду м. Києва від 23 квітня 2002 р., якою В. звільнено від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 286 КК України на підставі ст. 46 КК України у зв'язку з примиренням з потерпілим. Встановлено, що внаслідок ДТП інший потерпілий отримав тілесні ушкодження середньої тяжкості, а не як було встановлено судом – легкі тілесні ушкодження, що свідчило про недотримання судом порядку дослідження доказів вини В. та правильність кваліфікації його дій [2].

Звільнення від кримінальної відповідальності в порядку ст. 46 КК України допустимо, не інакше як, при добровільній відмові потерпілого від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин, і неприпустимо, якщо заява про відмову від такого переслідування і про примирення є результатом загрози або примусу з боку обвинуваченого щодо потерпілого чи його близьких [3, с. 46].

За наявності передбачених у ст. 46 КК України підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності є обов'язковим. Суд має здійснювати його за правилами, встановленими в ст.ст. 285–288 КПК України. При цьому необхідно зважати на те, що у п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України також передбачено обов'язкове закриття кримінального провадження, яке порушуються не інакше як за заявою потерпілого, або у певних випадках, передбачених КПК України, його представником, про відмову від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Слід нагадати, що згідно з ч. 1 ст. 477 КПК України, кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених:

в п) 1 ст. 477, а саме ч. 1 ст. 122, ст. 125, ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 129, ст. 132, ч. 1 ст. 133, ч. 1 ст. 135, ч. 1 ст. 136, ч. 1 ст. 139, ч. 1 ст. 142, ст. 145, ч. 1 ст. 152, ст. 154, ч. 1 ст. 161, ч. 1 ст. 162, ч. 1 ст. 163, ч. 1 ст. 164, ч. 1 ст. 165, ч. 1 ст. 168, ч. 1 ст. 176, ч. 1 ст. 177, ст. 180, ч. 1 ст. 194, ст. 195, ст. 197, ст. 2031, ч. 1 ст. 206, ст. 219, ст. 229, ст. 231, ст. 232, ст. 2321, ст. 2322, ч. 1 ст. 355, ст. 356, ч. 1 ст. 361, ч. 1 ст. 362, ст. 3641, ст. 3651, ст. 3652 КК України;

в п) 2 ст. 477 передбачено: ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 126, ст. 128, ч. 1 ст. 130, ч. 1 ст. 146, ч. 2 ст. 152, ч. 1 ст. 153, ч. 1 ст. 286, ч. 1 ст. 296, ч. 2 ст. 361, ч. 2 ст. 362 КК України, ці злочини відносяться до приватного обвинувачення якщо вони вчинені особою, яка має право доступу до інформації, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, також якщо вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого;

і останній п) 3 ст. 477 складається з: ст. 185 (крім крадіжки, вчиненої організованою групою), ст. 186 (крім грабежу, вчиненого організованою групою), ст. 189 (крім вимагання, вчиненого організованою групою, а також поєданого з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи), ст. 190 (крім шахрайства, вчиненого організованою групою), ст. 191 (крім вчиненого організованою групою, або шкода від якого завдана державним інтересам), ст. 192, ч. 1 або 2 ст. 289 (без особливо обтяжуючих обставин), ст. 357 КК України – якщо вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого, або якщо вони вчинені особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоду виключно власності потерпілого. Такі справи підлягають закриттю, якщо потерпілий примириться з підозрюваним, обвинуваченим. Ця процесуальна

підстава для примирення не охоплюється ст. 46 КК України. Вона існує окремо і незалежно від підстав звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених у ст. 46 КК України.

Процесуальний порядок закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення не має у КК України належної матеріально-правової підстави. Навпаки у кримінальному законодавстві багатьох зарубіжних держав, таких як Франція, Швейцарія, Норвегія, Іспанія, Данія, Голландія, Білорусія, Австрія, містяться положення про певні злочинні діяння, які караються тільки за скаргою або заявою потерпілого чи його представника [4].

Наприклад, у розділі 4 загальної частини КК ФРН, який має назву «Скарга у справах приватного обвинувачення, дозвіл на кримінальне переслідування, вимога кримінального переслідування», встановлені особи, які можуть звертатися із відповідною скаргою. А в особливій частині КК ФРН визначено злочини, за якими кримінальне переслідування здійснюється за скаргою потерпілого, це наприклад: тілесне ушкодження, порушення таємниці листування, порушення недоторканості житла тощо.

Ст. 33 КК Білорусії «Діяння, які тягнуть кримінальну відповідальність на вимогу потерпілого», визначено вичерпний перелік злочинів, вчинення яких тягне кримінальну відповідальність лише за наявності вираженої у встановленому у кримінально-процесуальному порядку вимоги особи, яка постраждала від злочину, її законного представника або представника юридичної особи [5].

В Україні згідно зі ст. 283 КПК закриття кримінального провадження стосовно підозрюваного проводиться у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру, прокурор зобов'язаний здійснити одну з таких дій:

- 1) закрити кримінальне провадження;
- 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

А також внести відомості про закінчення досудового розслідування до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Кримінальне провадження щодо юридичної особи, згідно ч. 1 ст. 284 КПК закривається в разі, якщо:

- 1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення;
- 2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення;
- 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати;
- 4) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;
- 5) помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;
- 6) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала

суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;

7) потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;

8) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;

9) стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 КК України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9–2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України.

Згідно ч. 2 ст. 284 КПК України кримінальне провадження закривається судом:

1) у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності;

2) якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом;

3) досягнуто податковий компроміс у справах про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 212 КК України, відповідно до підрозділу 9–2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України. Ухвала суду про закриття кримінального провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку.

Провадження щодо юридичної особи підлягає закриттю у разі встановлення відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, закриття кримінального провадження чи ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи.

Про закриття провадження щодо юридичної особи прокурор приймає постанову, а суд зазначає про це у виправдувальному вирокі або постановляє ухвалу. Рішення про закриття провадження щодо юридичної особи може бути оскаржено.

Копія постанови слідчого про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, прокурору. Прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Постанова слідчого про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови.

Копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи надсилається заявнику, потерпілому, його представнику, підозрюваному, захиснику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження [6].

Суд зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок, якщо:

1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення або

2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення, та це виявляється під час судового розгляду.

У разі наявності обставин, які передбачені пунктами:

5) помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;

6) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;

7) потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;

8) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;

9) стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені ст. 212 КК України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9–2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України; ч. 1 ст. 284 КПК України, виявляються під час судового провадження, а також у випадку, передбаченому пунктами 2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; 3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати; частиною другою ст. 284 КПК, - суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження.

У кримінальному праві зарубіжних держав примирення винного з потерпілим, як підстава припинення кримінального переслідування, а отже, і звільнення від кримінальної відповідальності, використовується досить часто. Широке поширення у ряді зарубіжних країн отримала така форма розв'язання кримінально-правових конфліктів, як медіація. При цьому, сама медіація може виступати в різних варіантах. Проста медіація дуже схожа з українським видом звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку примиренням винного з потерпілим. Вона передбачає певну посередницьку процедуру з метою примирення потерпілого і винного при відшкодуванні останнім заподіяної шкоди. Цей вид медіації закріплений, наприклад, у ст. 41 КПК Франції 1958 р. У зазначеній статті йдеться про право прокурора «до винесення рішення, яке стосується публічного позову і за згодою сторін прийняти рішення про медіацію, якщо він вважає, що така міра здатна забезпечити відшкодування шкоди, заподіяної потерпілому, покласти край конфлікту, який став наслідком злочинного діяння, і сприяти виправленню особи, що скоїла злочин» [7].

Український варіант простої медіації, передбачений у ст. 46 КК України, також передбачає відшкодування потерпілому заподіяної злочином шкоди і примирення з ним. Разом з тим, кримінальне право України не передбачає посередницької процедури як діяльності щодо примирення сторін, здійснюваної спеціальними органами (суб'єктами). За законом українські правоохоронні органи в принципі не зобов'язані приймати будь-які заходи щодо примирення потерпілого з винним, а повинні лише фіксувати факт такого примирення [8, с. 94-95].

На підставі ст. 46 КК України особа звільняється від кримінальної відповідальності та закривається кримінальна справа ухвалою суду (ч. 3 ст. 288 КПК України), тобто вирок не виноситься і особа не

вважається судимою. Наведений порядок є сприятливий для особи, а ніж угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, укладення якої передбачено ст.ст. 468–476 КПК України, для затвердження якої, суд ухвалює вирок.

Треба відзначити, що у КПК України не має особливого механізму процесуальної фіксації примирення винного з потерпілим та відшкодування шкоди. Тому все заноситься у відповідності до ст. 104 КПК України до протоколу, в якому передбачено фіксацію ходу і результату проведення будь-якої процесуальної дії або може фіксуватися за допомогою технічних засобів. Шкода, яка завдана кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні [9, с. 94-95; 10, с. 110].

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим є остаточним і не тягне за собою в подальшому застосування до особи, яка вчинила злочин, будь-яких засобів правового, виховного або громадського характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аликперов Х.Д. Освобождение от уголовной ответственности / Х.Д. Аликперов. – Москва-Воронеж, 2001. – С. 18.
2. Узагальнення судової практики застосування законодавства про звільнення від кримінальної

відповідальності або від кримінального покарання від 01.09.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SOO00555.html

3. Мандриченко Ж.В. Деякі аспекти нормативного удосконалення звільнення від кримінальної відповідальності за примиренням з потерпілим // Митна справа: науково-аналітичний журнал. – Львів, 2005. – Вип. 4. – С. 46-50.

4. Umbreit M. Mediation of Criminal Conflict: an assessment of programs in four Canadian Provinces / M. Umbreit//Center for Restorative Justice and Peacemaking, University of Minnesota. – 1995. – Р. 1-95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scribd.com/doc/1208944/Criminal-Justice-Reference-167887>.

5. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія / Ю.В. Баулін. – К.: Атіка, 2004. – 296 с.

6. Головка Л.В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 544 с.

7. Усатий Г.О. Кримінально-правовий компроміс / Монографія. – К.: Атіка, 2001. – 128с.

8. Матюшенко Р. Закриття кримінальної справи у зв'язку з примиренням обвинуваченого з потерпілим // Право України. – 2002. – № 4. – С. 94-96.

9. Рекомендація «Про спрощення кримінального правосуддя» №6R(87)18 від 17 вересня 1987 року // Відновне правосуддя в Україні. Щоквартальний бюлетень. – 2007. – №3. – С. 11-17.

10. Рубинштейн Е.А. Примирительное соглашение и гарантии исполнения обязательств по заглаживанию вреда при прекращении уголовных дел в связи с примирением сторон / Е.А. Рубинштейн // Вестник научных трудов. Серия «Право». – 2004. – №. 1(6). – С. 109-117.